

T

ürkiye'nin Medya Sistemi ve Otoriterleşme Eğiliminin Yapısal Temelleri

Özge Ercebe Ercebe

Atılım Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

Öz

Türkiye'nin medya sisteminde son on yılda belirginleşen otoriter yapı siyasal ve toplumsal sistemin genel yapısı içerisinde, bu sistemin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme için, medya sistemi çalışmalarına kaynaklık eden Dört Teori geleneğinin dışına çıkılarak, basın gelişimini tarihsel olarak incelemek bu incelemeyle birlikte basın sisteminin biçimlenmesinde etkili olan siyasal, toplumsal ve iktisadi gelişmelere de odaklanmak gerekmektedir. Siyasal sistemin anlaşılmasını ve kavranmasını gerekli kılan bu tarz bir çözümlenme için Hallin ve Mancini'nin medya sistemleri ayırıştırmasında kullandıkları yaklaşım uygun çerçeveyi sunmaktadır. Hallin ve Mancini'nin medya sistemi modellerinden kutuplaşmış çoğulcu model Türkiye'nin 1980-2002 arası dönemin medya sistemi ile önemli ölçüde uyumlu olmakla birlikte, son on yıldaki otoriterleşme eğilimini açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu makalede Türkiye'nin medya sisteminin genel özelliklerini açıklayabilecek diğer normatif yaklaşımlar olan gelişmekte olan ülke sistemleri, çağdaş otoriter sistemler de incelenecektir. Bu sayede medya sisteminin otoriter modele doğru yöneliminin yapısal özelliklerine anlaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler

Medya sistemi, otoriterleşme, klientelizm, araçsallaşma.

Giriş

Kitle iletişim sistemi ve bu sistemin düzenleniş biçimi iletişim kurumunun toplumsal işlevlerinin ne ölçüde yerine getirildiğinin anlaşılması, iletişim sisteminin siyasal sistemle ilişkilerinin çözümlenmesinin yapılmasıyla mümkün olabilir. Bu tarz bir çözümlenme ise siyasal sistemin anlaşılmasını ve kavranmasını gerekli kılmaktadır (Kaya 1985, 65). Medyanın, diğer siyasal kurumlar üzerinde etkili, önemli bir dışsal değişken olması, karşılaştırmalı siyaset uzmanlarını bu alan üzerinde düşünmeye yöneltmiştir. Siyasal partileri ve siyasetçileri klasik çalışmalarda iletişimsel kurumlar olarak tanımlayan teorik bakış açısı (Deutsch 1966; Sartori 1976), diğer kurumlarla olan ilişkilerde kitle iletişiminin önemli bir bileşen olduğunun göstergesidir.

Siebert vd. (1963) kaleme aldığı *Basının Dört Teorisi*'nin önemli bir etkisinin söz konusu olduğu medya sistemlerine temel yaklaşımlar arasında Hallin ve Mancini'nin çalışması ampirik verileri de dikkate alan yaklaşımları ve somut ayırıştırma kategorileriyle farklılaşmaktadır. Hallin ve Mancini'nin medya sistemleri ayırıştırmasında kullandıkları yöntem ile tarihsel olarak Türkiye'nin medya sistemi incelendiğinde, farklı dönemlerde farklı sistemsel özellikleri taşıdığı görülmektedir. 1980 sonrasında Türkiye'nin medya sistemi Hallin ve Mancini'nin ayırıştırması doğrultusunda, kutuplaşmış çoğulcu model ile önemli ölçüde uyumlu olmakla birlikte (Kaya ve Çakmur, 2010), son on yıllık dönemde otoriter eğilimin giderek arttığı görülmektedir. Bu çerçevede, otoriteryen ve gelişmekte olan ülke sistemlerinin belirgin özelliklerinin incelenmesi Türkiye'nin medya sisteminin analizi ve otoriteryen eğilimlerin temel bileşenlerinin anlaşılması için önemlidir.

Medya Sistemlerine Temel Yaklaşımlar

Kitle iletişimi genel toplumsal ve siyasal bağlam çerçevesinde ele alan ilk yaklaşım Fred Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm'ın kaleme aldığı "*Basının Dört Teorisi*" (1956/1963) adlı çalışmadır. Bu çalışma, normatif medya

kuramları ve medya sistemleri literatüründe önemli bir yere sahip olan Hutchins Komisyonu raporu ile birlikte sosyal sorumluluk nosyonunun medyanın temel işlevlerinin arasına yerleştirilmesindeki ilk aşamadır (Gleason 1998, 412; Day 1997, 37; Pickard 2010, 391–392). *Dört Teori*'nin yazarlarına göre 'basın içinde yer aldığı sistemin toplumsal ve politik yapısının renk ve biçimlerini alır'. Basının, bireyler ve kurumlar arası ilişkilerle uyumlulaştırılan sosyal kontrol sistemini yansıttığını vurgulayan bu tez (Siebert, vd. 1966, 17) iletişim tarihi, profesyonelleşme, etik ve siyasi değerler açısından basın ve toplum arasında yeni bir ilişki biçiminin kurulması anlamını taşımaktadır. *Dört Teori*'de (1963) medya sistemlerinin "otoriter", "özgürlükçü-liberal", "Sovyet-totaliter" ve "toplumsal-sosyal sorumluluk" kuramları olarak yapılan gruplandırılması iletişim sistemlerinin normatif temellerini oluşturmuştur (Kaya 1985, 38). Sonraki dönemlerde medyanın rolüne ilişkin farklı normatif yaklaşımlar geliştirilse de bunlar *Dört Teori* kadar kabul görmemiştir. Bunlar arasında John Merill'in *Imperative of Freedom* (1974), Raymond Williams'in *Communications* (1962), Ralph Lowenstein'in "*Media, Messages, and Men: New Perspectives in Communication*" (1971/1979), William A. Hachten'in "*The World News Prism*" (1980), Robert Picart'ın "*The Press and the Decline of Democracy: The Democratic Socialist Response in Public Policy*" (1985), Albert Altshull'un "*Agents of Power: The Media and Public Policy*" (1995) gibi çalışmaları sayılabilir.

Medya sistemleri analizleri arasında son dönem çalışmalar arasında Hallin ve Mancini'nin *Comparing Media Systems* (2004) başlıklı çalışması yer almaktadır. Hallin ve Mancini (2004) *Dört Teori*'nin "basın her zaman içinde bulunduğu sosyal ve politik yapı tarafından şekillenir" tezini çalışmalarında temel alırlar. Yazarlara göre bu tez özellikle, bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkinin eşitlenmesi halinde sosyal kontrol sistemini yansıtır ve bu yaklaşımın anlaşılması basının sistematik

olarak değerlendirilmesi açısından temel teşkil eder. Ancak, Hallin ve Mancini (2004) devletin doğası, siyasal parti sistemleri, ekonomi ve politika arasındaki çıkar ilişkileri ve sivil toplumun gelişimi ile haber medyası arasındaki ilişki biçimlerini de yaptıkları medya sistemleri analizinde dikkate almışlardır.

Yazarlar medya ile toplumsal sistem arasındaki ilişkinin medya sisteminin analizinde önemli bir bileşen olduğunu belirtirler. Daha önceki dönemlerde yapılan çalışmaların devlet ve medya kurumları arasındaki karşılıklı ilişkiye odaklandıklarını oysa toplumsal yapının devlet-basın ve medya-demokrasi ilişkisini etkilediğini vurgularlar. Bu çerçevede, rasyonel yasal otoritenin gelişim düzeyi¹, Kuzey ve Batı Avrupa'daki medya sisteminin anlaşılmasında önemli bir değerlendirme noktasıdır ve *demokratik korporatist sistemin* işleyişinin anlaşılmasına ışık tutar (Hallin ve Mancini 2004, 55-56).

Rasyonel yasal otoritenin gelişmediği ülkelerde ise, bir toplumsal yapı olarak klientelizm² etkilidir (Hallin ve Mancini 2004, 57; Hallin ve Papathanassopoulos 2002, 184-5). Klientelizm, kamu kaynaklarının kullanımının “güçlü” patronlar tarafından kontrol edildiği ve “güçsüz” olan müşterilere dağıtımında itaatin ve buna benzer farklı formların geçerli olduğu toplumsal yapıdır (Hallin ve

¹ Max Weber'in “kural temelli, kalıcı, formel ve evrensel kurallar prosedürü” olarak tanımladığı rasyonel yasal otoritenin temel özelliği siyasi partilerin, bireylerin ve toplumsal grupların yönetim aygıtı olarak belirli kurallara göre işlemesi ve toplumun bütününe hizmet üzere tasarlanmasıdır. Weber'e göre yönetim, bu temel özellikleri çerçevesinde, sivil kamu hizmetlerinde liyakate dayalı kadroların oluşması, resmi kurallara ve prosedürlere uyumun sağlaması ve sivil hizmetlerde kurumsal bütünleşmenin yaratılması ile idari sürecin kendisi ile uyumlu olmayan müdahalelere ve dışsal etkilere karşı korunaklı olacaktır.

² Klientelizm, siyaset biliminde erken dönem çalışmalarda, siyasal örgütlenmenin, kaynakları ve kaynakların dağıtımını kontrol eden “patronların” ve bu kaynaklara ve dağıtım olanaklarına sahip olmayan “müşterilerin” arasındaki “eşitsiz”, “tekil” ve “gayrresmi” değişim ilişkisidir (Güneş-Ayata1994; Piattoni 2001, 9). Daha sonraki çalışmalarda ise siyasetçiler ile seçmenler arasındaki ilişkiyi tanımlayan bir kavram olarak kullanılan klientelizmi, Kitschelt ve Wilkinson (2007, 2) doğrudan satın alma, iş olanağı sağlama veya farklı olanaklardan yararlandırma biçimlerinde yurttaşların oyunun politik çıkarlarla mübadelesi olarak tanımlarlar. Kamusal çıkar ve tekil çıkar, arasında bir ayrımın yapılamadığı klientelistik toplumsal yapı aynı zamanda bireyler arasındaki bağın kurulmasında resmi ve evrensel kuralların daha az önemli olduğu kültürel bir özellik olarak da görülmektedir.

Mancini 2004, 58).

Hallin ve Mancini, klientelistik toplumsal yapının medya sistemleri analizinde üzerinde çok az durulan başlıklardan biri olmasını yadırgarlar, çünkü klientelizm hem kamusal hem de özel sahiplik yapısındaki medyanın araçsallaştırılmasında etkisi en büyük toplumsal özelliktir. Kamusal medyada araçsallaştırma, bu kurumlara yapılan atamalarda ve yayın içeriğinde profesyonel ölçütler yerine siyasi bağlılığın öne geçmesi olarak yansırken, özel sahiplik yapısında, özellikle yayın lisanslarının alınması ve sözleşmelerin yapılmasında imtiyaz sağlanması başta olmak üzere şirketin başarısında politik bağlantılar etkili olmaktadır. Bu sistemlerde şirket sahiplerinin, medyayı diğer elitlerle müzakerede ve siyasal alana müdahalede bir araç olarak kullandıkları, hatta sırf bu amaç için medya sahibi oldukları görülmektedir. Bu nedenle politik koşutluk, klientelizmin güçlü olduğu toplumsal yapılarda daha yüksektir. Hukuki normlar klientelistik ilişkilerin güçlü olduğu toplumlarda genellikle zayıftır, bu nedenle “vahşi deregulasyon” görülmektedir (Hallin ve Macini 2008, 58; Hallin ve Papathanassopoulos 2002, 184).

Siyasetçilerin medya sahipleri üzerinde belirli yayınları yapma konusunda vergi ve diğer yaptırım araçlarını kullanarak baskı uygulamaları; medya sahiplerinin ve yönetici olan gazetecilerin ise kendi çıkarlarını korumak için kamu görevlilerini tehdit etmeleri klientelistik toplumsal yapıda medyanın araçsallaştırılmasının örnekleri olarak sıralanabilir. Medya patronları ve üst düzey medya çalışanları ile politik gücü elinde bulunduranlar arasındaki bu tarz ilişki biçiminin temelinde ise rasyonel yasal otoritenin gelişmemiş olması yatmaktadır (Hallin ve Mancini 2004, 59).

Klientelizm ayrıca, gazeteciliğin profesyonelleşme düzeyinin düşük olmasında etkilidir. Gazeteciler, siyasi partiler, politikacılar, medya sahipleri ve diğer

patronlar arasında kurulmuş olan klientelistik ağa dâhil olma eğilimindedirler. Bu eğilim, mesleki dayanışmayı olumsuz etkilemekte ve gazetecilik alanında yatay ilişki biçiminin yerini dikey ilişkilerin almasına neden olmaktadır (Hallin ve Mancini 2004, 59). Natalia Roudakova'ya göre (2008), bu tarz ilişki biçimlerin sonucunda “kamuoyu”, politikacılar, yöneticiler, oligarklar ve finans sektörünün başında bulunanlardan oluşan “patronların” etkilerini sürdürmek ve arttırmak için mücadele ettikleri bir kaynak haline gelir. “Patronlar”, oluşmuş olan klientelistik ağ dâhilinde medya kurumlarının editöryel politikaları üzerinde kendi beklentileri ve kendi çıkarları doğrultusunda kontrol sağlarlar. Patronların ve ağın diğer üyelerinin beklentileri yayıncılığın temel prensipleri haline gelir. Gazeteciler, araçsallaşmış medya kurumlarında klientelistik yörüngenin içine girmek üzere tarafsız yayıncılık yerine patronlar lehine taraflı haberciliği tercih ederler. Politikacılardan başlayarak ağın diğer üyelerine uzanan bir seyirle muhalif gazeteciler ise dışlanır (Roudakova 2008, 43).

Hallin ve Mancini medya sistemlerini sınıflandırmasındaki diğer ayrım “ılımlı” ve “kutuplaşmış” çoğulcu politik sistemlerdir. Yazarlar, parti sistemleri konusunda Sartori'nin öncü niteliğindeki 1976 tarihli “*Parties and Party Systems: A Framework of Analysis*” isimli çalışmasında benimsenen metodoloji olan partilerin sayısının tespitine yönelik çalışmadan hareket ederler³.

Kutuplaşmış çok parti sistemin özelliği sistem karşıtı partilerin varlığıdır. İtalya'da hem faşist hem de komünist partilerin aynı dönemlerde bulunması bunun örneği olarak gösterilebilir. Kutuplaşmış çok partili sistemlerde siyasi yelpaze geniştir ve birbirine zıt ideolojiler sistem içerisinde yer alırlar. İlimli parti sistemlerinde

³ Sartori'ye göre çok parti sistemleri, üç ila beş partinin varlık gösterdiği ılımlı (moderate) çok parti sistemi ve beşten fazla partinin etkin bir biçimde sistemde yer aldığı aşırı (polarized) çok parti sistemi olarak ayrılabilir. Bunlardan ılımlı çok parti sistemi, partilerin birbirleriyle çeşitli ittifaklar içine girmelerinin mümkün olduğu iki kutuplu bir sistemi ifade eder. Bu bakımdan iki blok etrafında toplanan partilerin söz konusu ikilik içerisinde iktidarı birbirlerine devretmeleri söz konusudur. Bu yönüyle sistem merkezci niteliktedir. Kutuplaşmış çok parti sisteminde ise sistem, birbirinden zıt karakterlerdeki beşten fazla partiden oluşmaktadır (aktaran, Özbudun 1964, 43).

merkez daha güçlüdür, siyasal sisteme şekil veren bu partiler geniş oranda kabul görmektedir ve partiler arasındaki ideolojik farklılıklar az çok birbirine yakındır. Kutuplaşmış çok partili sistemde politik paralelizm düzeyi yüksektir. Gazeteler ideolojik eğilimleri temsil ederler, taraflı yayıncılık ve yorum odaklı gazetecilik eğilimi ağırlık kazanmaktadır. Kutuplaşmış çok partili sistemlerde klientelistik ilişkiler tarihsel olarak kökleşmiştir ve tekil ideolojik bağlılık “genel iyi” nosyonunun önüne geçmiştir. Genellikle rejim değişikliği ile sonuçlanan sert siyasi çatışmaların yaşandığı kutuplaşmış çoğulcu sistemlerde medya tipik olarak bu çatışmaların bir aracı olarak kullanılır. (Hallin ve Mancini 2004, 61).

Dört Teori'nin açtığı yoldan ilerleyen fakat barındırdığı eksiklikleri de dikkate alarak ampirik olarak daha sağlam temellere oturtulmuş yeni bir model üzerinde yoğunlaşan ve yukarıda özetlenen hatlar üzerinden Hallin ve Mancini üç farklı medya sistemi modeli ortaya koymaktadırlar. Bunlar, İngiltere, İrlanda ve Kuzey Amerika'yı kapsayan *Liberal Model*; Kuzey Avrupa'yı kapsayan *Demokratik Korporatist Model*; Akdeniz ülkeleri ve Güney Avrupa'yı kapsayan *Kutuplaşmış Çoğulcu Model*'dir. *Liberal Model* pazar mekanizmasının ve ticari medyanın görece baskın olduğu modeli; *Demokratik Korporatist Model* tarihsel olarak ticari medyayla birlikte varolmuş ve örgütlü politik ve toplumsal gruplarla bağlantılı, görece olarak aktif fakat yasal olarak sınırlı rolü olan medya modeli; *Kutuplaşmış Çoğulcu Model* ise medyanın parti politikalarıyla içiçe olduğu, ticari medyanın gelişiminin tarihsel olarak daha geç dönemde başladığı ve devletin güçlü rolünün etkili olduğu medya modelidir.

Hallin ve Mancini (2004. 21) medya sistemlerini ayrıştırırken dört temel bileşene dayanır: (1) Tarihsel olarak medya pazarının gelişimi. (2) Medya ve siyasal partiler arasındaki ilişkinin düzeyi ve niteliğinin göstergesi olarak ya da daha geniş ölçekte toplumdaki temel siyasi bölünmelerin medya sistemindeki yansımalarını belirleyen

politik koşutluk. (3) Profesyonel gazeteciliğin gelişimi. (4) Medya sistemine devlet müdahalesinin düzeyi ve niteliği. Hallin ve Mancini (2004) her biri tek başına niteliksel birer gösterge olarak ele alınabilecek bu bileşenlerin her birinin incelenmesi ve birbirleriyle olan bağlantılarının kurulmasıyla ortaya çıkarılacak göstergelerin medya sistemlerinin somutlaşmış bir analizinin sağlanabileceğini savunurlar.

Hallin ve Mancini'nin yaptıkları bu ayrımlaştırma doğrultusunda Türkiye'deki medya sisteminin kutuplaşmış çoğulcu modelle benzerlikler taşıdığı söylenebilir. *Kutuplaşmış Çoğulcu Modelin* temel bileşenlerinin -medyanın parti politikalarına entegre olduğu, medyada ticarileşmenin tarihsel olarak daha geç ortaya çıktığı, devletin medya alanına yönelik düzenlemelerde önemli rol üstlendiği, gazete tirajlarının düşüklüğü, gazeteciliğin profesyonelleşmesinin alt düzeyde gerçekleşmesi ve yüksek düzeydeki politik paralelizm- Türkiye'de medya sistemini de açıklayan bileşenlerdir. Ancak bununla birlikte Türkiye gelişmekte olan ülke sistemlerinin özelliklerini de taşımakta ve bu özellikler medya sistemindeki otoriter yapılanmanın ortaya çıkışında önemli bileşenleri içinde barındırmaktadır.

Gelişmekte Olan Ülke Sistemleri

Gelişmekte olan ülke sistemleri, medya sistemleri ayrıştırmasının ilk girişimi olan *Dört Teori*'de yer almamaktadır. Bu model, McQuaill (1983) tarafından normatif medya kuramlarına eklenmiştir. McQuaill, *Dört Teori*'nin üçüncü dünya ülkelerindeki kitle iletişim sistemini açıklayamadığını vurgulayarak birbirinden farklı ekonomik ve siyasi yapılara sahip olsalar da gelişmekte olan ülke sistemlerine odaklanan bir normatif yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir⁴. McQuaill, üçüncü dünya ülkelerinin kitle iletişim sistemlerini anlayabilmek için kapitalist ve komünist sistemlerden ayrışan yönlerine dikkat çeker. Gelişmekte olan ülkeler iletişim altyapısı, profesyonel vasıflar, üretim ve

kültürel kaynaklar ve izleyici kitlesi açısından gelişmiş ülkelerden farklıdırlar. İkinci olarak gelişmiş ülkelerin teknolojilerine, profesyonel vasıflarına ve kültürel üretimine bağımlıdırlar. Üçüncüsü, bu toplumlarda ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişme öncelikli ulusal hedeftir. Dördüncüsü, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası politika alanındaki çıkarlarının ve benzer kimliklere sahip olduklarına ilişkin farkındalığın giderek artmasıdır. Her ne kadar gelişme teorisi çerçevesinde değerlendirilecek ülkelerdeki sistemler daha önceki dönemde otoriteryen ya da daha az rastlanmakla birlikte liberteryen ya da sosyal sorumluluk sistemlerine sahip olsalar da mevcut durumları bu sistemlerle açıklanamaz. Bu ülkelerde medya, ulusal kalkınmanın sağlanması yönünde bağımsızlığın ve kültürel kimliğin inşası için pozitif bir araç olarak kullanılmaktadır. Belli oranda demokratik ve katılımcı medya modellerinin benimsendiği ülkelerde, bu oran bağımsızlık ilkesi çerçevesinde otoriteryanizmle olan mesafeyi belirleyen gelişme amacıdır. Medya alanındaki özgürlüklerin sınırları ve gazetecilerin sorumlulukları gelişme hedefiyle bağlantılıdır (McQuaill 1983, 94-95).

Gelişmekte olan ülke sistemlerine yer veren bir diğer kuramcılar Hatchen (1983) ve Altschull (1995) olmuştur. McQuaill'in gelişmeci yaklaşımıyla benzerlikler taşıyan bu yaklaşımlarda da kitle iletişimi toplumsal değişimin ve gelişmenin sağlanmasında önemli bir araçtır ve siyasi iktidarla işbirliği içindedir.

Modernleşmeyi kapitalist kalkınmayla eş tutan ve kalkınmayı kapitalizme geçişin ön aşaması olarak ele alan yaklaşımlar da gelişmekte olan ülkelerin kitle iletişim sistemlerini etkileyen çalışmalardır. Bu alanda Daniel Lerner'in çalışmasını McLelland (1961), Pye (1963) ve Lerner ve Schramm'ın *Kitle İletişimi ve Ulusal*

⁴ “Gelişme” kavramı modern anlamda ilk kez Truman tarafından 1949'da “azgelişmişlik” kavramının zıddı olarak kullanılmıştır. Bu tarihten itibaren Amerikan dış politikasının temelinde Sovyet Rusya'ya durdurma ve yayılması engelleme arayışı doğrultusunda “kalkınmaya teşvik” ve gelişmişliğin karşısında “az gelişmişlik” anahtar kavramlar olurken iletişim ve iletişim teknolojisi kalkınmanın temel araçları arasında yer almıştır (Erdoğan 2000, 58).

1980 Sonrası Medya Sistemlerine Yaklaşımlar

Kalkınma (1964) çalışmalarıyla W.Moore'un Unesco tarafından da desteklenen "Endüstrileşme ve Toplum" gibi medyanın kalkınmadaki rolü ve medyanın modernleşmenin ajanı olduğu vurgusu yapılmıştır.

1980'li yıllarla birlikte medya stratejik sektörler arasında güçlü bir biçimde yer almaya başlamış, reel sosyalizmin 1989'da çöküşüyle birlikte ABD ekonomik ve politik açıdan önemli bir güç haline gelmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde medya sektörüne yapılan yatırımların arttığı bu dönemde geleneksel medya organları dev holdinglerin birer parçası haline gelirken diğer yandan da "yeni medya" olarak adlandırılan iletişim mecraları yine bu şirketlerin birer parçası olarak gelişmiştir.

1980'li yıllarda kitle iletişim sistemleri teknolojik gelişmelerin önemli rol oynadığı ancak teknolojik gelişmelerle meydana gelen nicel boyuttaki değişimlerin yanı sıra nitel değişimlerin de gerçekleştiği bir dönemdir. Nitel değişimlerin başında ise basın döneminin kapanarak medya olarak adlandırılan dönemin başlaması gelmektedir (Kaya 2001; Kaya 2009; Adaklı 2006). Medya döneminin en belirgin özelliği yeni sağ ideoloji ve ekonomi politikaları bağlamında mülkiyet ilişkilerinin ve sermayenin konfigürasyonundaki değişimlerin yanı sıra medya-devlet bağlantısını kuran hukuksal zeminin de değişerek medya-sermaye-devlet ilişkileri temeline oturtulmuş olmasıdır (Kaya 2009, 111).

1980'lerden sonra ise medya sistemlerinde ekonomik, teknolojik, toplumsal ve kültürel boyutta önemli değişimler yaşanmamıştır. Ulusal medya sistemlerini tanımlamaya dönük yaklaşımlara derin bir meydan okuma olarak değerlendirilebilecek olan değişim uluslararası sistemin, ulusötesi şirketlerin ve bu şirketlerin örgütlenmesinin etkilerinin de dikkate alınmasını gerektirmektedir. 1980 sonrası yaşanan gelişmeler, medyanın toplumdaki rolünü açıklamayı temel alan normatif yaklaşımlar üzerinde bir konsensüs oluşmasına ilişkin beklentileri

neredeysse yok etmiştir.

Örneğin Polonya'daki yayıncılık alanındaki değişimi inceleyen Jacobowicz ve Jedrzejewski (1988) Batı'daki medya modellerinin toplumsal gelişme ile ne derecede örtüştüğünü sorgulamışlardır. Jacobowicz ve Jedrzejewski'ye göre (1988, 95-96) medya sistemleri ve toplumsal koşullar arasında "uygunluk yokluğu" vardır. Gelişmekte olan ülkelere uygun medya modelleriyle ilgili süren tartışmalar devam etmektedir. 1989-1991 arası komünizmin çöküşünün ardından post-komünist ülkelerde medya sistemlerindeki değişimin çok yönlü olarak ele alınması gerektiğini söyleyen Jacobowicz'e göre bir yandan liberalleşme ve demokratikleşme süreci yaşanırken diğer yandan medya alanındaki ticarileşmenin etkileri dikkate alınmalıdır.

Bu etkiler arasında, gelişmekte olan ülkelerde neo-liberal politikalar doğrultusunda medya alanına devlet müdahalesinin azaltılması ile hedeflenen liberalleşme eğiliminin artacağına yönelik beklentilerin tam aksi yönde gelişmelerin yaşanıyor olması gelmektedir. Gelişmekte olan ülke sistemlerinde iletişim altyapısının özelleştirilmesi ve deregülasyon yayın içeriğinde çeşitliliğin artmasına, toplumsal çoğulculuğu sağlamaya, ifade ve basın özgürlüğünü geliştirmeye yönelik bir işlev görmemiş, aksine medyanın araçsallaştırılmasına hizmet etmiştir.

Çağdaş Otoriteryen Sistemler ve Medya

Otoriteryen medya sistemleri Siebert, Williams ve Schrahamm'ın medya sistemleri ayrıştırmasının öncü çalışması olan *Dört Teori*'de ilk kez ele alınmıştır. Siebert (1956) tarafından kaleme alınan otoriteryen medya sistemleri, Platon'dan Machiavelli'ye uzanan ve toplumsal kontrolün siyasi iktidar tarafından sağladığı bir kurum olarak basının da işlev ve işleyişinin iktidarın kontrolü altında olduğu sistemler olarak değerlendirilmiştir (Siebert 1956, 10).

Siebert otoriter basın teorisi olarak tanımladığı yapıyı on altı ve on yedinci

yüzyıldaki evrensel gerçeklik olarak değerlendirir. Ancak sonraki dönemlerde, komünist ülkelerin dışında, siyasal demokrasinin ve din özgürlüğünün gelişmesi, seyahat ve ticaretin yaygınlaşması, laissez faire ekonomin kabul edilmesi ve Aydınlanmanın yarattığı iklim ile otoriteriyenizm yerini liberteriyenizme bırakmıştır (Siebert vd. 1956, 3).

Siebert'e göre otoriter sistemler mutlak monarşilerde görülmektedir. Hitler'in rejimi ise otoriteriyen felsefeye dayalı faşist bir rejimi iken Sovyetler Birliği totaliteriyen medya sistemine karşılık gelmektedir. Ancak, otoriteriyen sistemin artık ortadan kalkmış tarihsel bir kategori olarak değerlendirmek doğru değildir (Kaya 1985, 40).

Dört Teori'den sonra medya sistemleri ayrıştırmasına dönük diğer çalışmalarda da otoriteriyen medya sistemleri ele alınmıştır. Williams (1963), Merill ve Lowenstein (1979), Hachen (1983) ve Saxer (1987), Altschull (1992) otoriteriyen medya tipolojilerine kuramlarında yer vermişlerdir. Bu çalışmalarda otoriter medya yaklaşımlarının ortak özelliği, siyasi iktidarın medya üzerindeki mutlak belirleyiciliğidir.

1980'lerden sonra gelişmekte olan ülkelerin siyasal sistemleri liberal demokrasiler ile totaliter düzenler arasında kalan "gri bölgede" yer alan rejimler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Otoriter rejimleri totaliter ve liberal demokratik rejimlerden ayıran özellikleri ile kavramsallaştıran Juan J.Linz'e göre otoriteriyen sistemler:

"Sınırlı fakat sorunlu olmayan bir pluralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyetlere sahip olan; gelişimlerinin bazı aşamaları dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen

küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmemiş, fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal sistemlerdir” (Linz 2012, 161).

Linz’in bu tanımında sınırlı çoğulculuk, ideolojiden ziyade zihniyet ve düşük düzeyli siyasal mobilizasyon olmak üzere üç temel unsur bulunmaktadır. Sınırlı çoğulculuk, otoriter rejimleri bir yandan çoğulcu liberal demokrasilerden diğer yandan da çoğulculuğun bulunmadığı totaliter rejimlerden ayırıcı unsurdur. İkinci unsur olan zihniyet ise, totaliter rejimlerin belirleyici unsuru olan ve bir düşünce sistemine karşılık gelen ideolojinin yokluğunu işaret eder. Linz’e göre *zihniyet*⁵ “değişik durumlara karşı kodlandırılmamış tepkiler sağlayan, rasyonel olmaktan çok duygusal nitelik taşıyan düşünce ve duygu tarzlarıdır”. Zihniyetleri yoğun bir siyasal eğitim ve mobilizasyon aracı olarak kullanmanın ideolojilere göre zor olduğunu belirten Linz böylece otoriter rejimlerde görülen düşük düzeydeki mobilizasyonu da açıklamış olur (Linz 2012, 164-166).

Linz (2012), ideoloji ile zihniyet arasındaki ayrımı otoriter rejimlerin içinde bulunduğu gri alanı tanımlamakta yeterli olmadığından yola çıkarak, sınırlı çoğulculuk ve sınırlı katılma unsuru çerçevesinde otoriter rejimlerin yedi alt alana ayırır: (a) bürokratik-askeri otoriter rejimler, (b) organik devletçilik, (c) demokrasi sonrası toplumlarda mobilize edici otoriter rejimler (d) bağımsızlık sonrası mobilize edici otoriter rejimler (e) ırksal ve etnik demokrasiler (f) eksik ve totalitarizm öncesi otoriter rejimler (g) totalitarizm sonrası otoriter rejimler. Linz’in 1975’te yayınladığı çalışmasında bu rejim tiplerinden bir kısmı

⁵ Zihniyet tanımını yaparken Theodor Geiger’in ayrımından esinlenmiştir. Zihniyet (mentality), *subjectiviter geist*, ideoloji ise *objectiviter geist*’tir. Zihniyet düşünsel bir durum alma iken ideoloji düşünsel bir içeriktir. İdeolojiler güçlü ütopyacı unsurları barındırırken zihniyetler bugüne veya geçmişe daha yakındır. İdeoloji ve zihniyet arasındaki ayrım Türkiye’de AKP dönemini değerlendirirken önemli bir referans noktası olarak ele alınacaktır.

güncelliğini kaybederken “*seçimsel otoriter rejimler*” gibi yeni kategoriler görülmeye başlanmıştır.

Demokrasinin küresel bir değer olarak yükselmesiyle birlikte dünya nüfusunun önemli bir bölümünü demokratik olmayan rejimler altında değerlendirmek mümkündür. Günümüzdeki otoriter rejimlerin daha önceki dönemlerde karşılaşılan rejim tiplerinden ayıran en önemli özellikleri, bu rejimlerin demokratik sembol ve kurumları içlerinde barındırmalarına rağmen bunlara olan sahte bağlılıklarıdır. *Seçimsel otoriter rejimler* ya da *sahte demokrasiler* olarak adlandırılan bu rejimler günümüzün en yaygın otoriter rejimleridir.

Bu rejimlerin yaygınlığı son dönemde otoriteryen rejimleri açıklayabilmek için yapılan tanımların çokluğundan da anlaşılabilir. Demokratik rejimin temel unsurlarından olan genel oy ilkesinin bulunmadığı rejimler *sınırlı demokrasiler* (Epstein ve O’Halloran 2006), *erksel (male) demokrasiler* (Sorensen 1993) ya da *oligarşik demokrasiler* (Hartlyn ve Valenzuela 1994) olarak; eşit siyasal yarışmanın eksik olduğu rejimler *kontrollü demokrasiler* (Bagley 1984), ve *kısıtlayıcı (restrictive) demokrasiler* (Wasisman 1989) olarak adlandırılmaktadır. Vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinden tam olarak yararlanamadıkları rejimler ise *seçimsel demokrasiler* (Diamond 2002), *liberal olmayan (illeberal) demokrasiler* (Zakaria 1997), *eksik/defolu (defective) demokrasiler* (Croissant ve Merkel 2004) olarak sınıflandırılmaktadır. Schedler (2002, 47) gelişmekte olan 151 ülkeden 36’sının liberal demokrasiler, 32’sinin seçimsel demokrasiler, 58’inin otoriter rejimler 25’inin de kapalı otoriter rejimler olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, seçimsel otoriter rejimler dünyadaki otokratik rejimlerin üçte ikisinden fazlasına karşılık gelmektedir.

Türkiye’nin Medya Sistemi: 1980 Öncesi Değerlendirme

Türkiye’de de siyasal ve toplumsal kurumlar ile kitle iletişim sistemi yapısal özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde, ulus devlet sınırları içerisinde ulusun

ortak değerleri, kültürü ve kimliğinin yaratılmasında kitle iletişiminin merkezi bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Dönemsel olarak yapılan değerlendirmede farklı tarihsel dönemlerde sistemin öne çıkan özellikleri farklılaşmaktadır. Her dönemde öne çıkan özellikler sistemin daha sonraki dönemlerinin yapısının belirlenmesinde etkili olmaktadır.

1920-1930 arası dönem hem siyasal sistem hem de medya sistemi açısından kuruluş dönemidir. Bir tarafta basını denetim altında tutacak uygulamalar ve düzenlemeler yapılırken diğer yandan da temel kurumların kuruluşu gerçekleştirilmiş, çok seslilik ise devrim koşulları çerçevesinde sınırlandırılmıştır. 1929 ekonomik buhranının da etkisiyle, ekonomik kalkınma modeli olarak devletçiliğin benimsenmesi, çok partili sisteme geçişte yaşanan ve başarısızlıkla sonuçlanan deneme 1931-1944 yılları arasında basının giderek artan bir şekilde siyasal iktidarın denetimine girmesine neden olmuştur (Alemdar 2009, 12-13).

1931'den itibaren SCF denemesinin başarısızlığı ile birlikte liberal ekonomik kalkınma modelinin 1929 buhranı ile birlikte başarısız olması ile birlikte ekonomide devletçilik politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu iki durumun basına yansımaları ise 1931 Basın Kanunu ile kendisini göstermiştir. Bir yandan rejimi savunacak ve destekleyecek bir basın yaratmak diğer yandan gazetecilik mesleğini geliştirecek önlemler almaya yönelik iki özelliği bulunan Cumhuriyet'in ilk Basın kanunu birbiriyle çelişkili iki özelliği barındırmaktadır. Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yeniden kurulması ve ardından düzenlenen 1. Basın Kurultayı ve bu kurultayda alınan kararlarla oluşturulan Basın Birliği bir yandan gazeteciğin kurumsallaşmasını hedeflerken diğer yandan da hükümetin basını denetleme araçları olarak işlev görmüştür. (Alemdar 2009, 14).

Çok partili yaşama geçişle birlikte, basın-siyasal iktidar ilişkileri Adnan Menderes'in muhalefetleyen basınla kurduğu ilişkilerin yanı sıra 1950 Basın

Kanunu'nun özgürlükçü maddelerinin de etkisiyle 1952'ye kadar gazetecilik açısından olumlu bir dönem olarak değerlendirilebilir. Ancak, 1954'ten itibaren gerek ekonomik alanda yaşanan çalkantılar gerekse Demokrat Parti politikalarına dönük toplumsal muhalefetin yükselişi ile basına yönelik baskılar giderek artmıştır. 1950 seçimlerinden sonra, Türk siyasi sistemini Linz'in otoriter rejimlerin çağdaş görüntüsü olarak "seçimsel demokrasi" olarak adlandırdığı rejim tipine uygun olduğu söylenebilir. DP'nin gerek muhalefet Partisi olan CHP'ye gerekse diğer muhaliflere yönelik baskıcı tutumu giderek yükselen bir hal almıştır. DP dönemi politik koşutluğun düzeyinin göstergelerinden ilki olan yasal düzenlemeler alanında çıkarılan kanunların basın özgürlüğünü kısıtlama, muhalif basını susturma, kendisi yansız olarak tanımlayan basını ise yanına çekme yönünde işlev görmüştür. Siyasi partiler ile basın - yayın organları arasındaki örgütsel bağların ise yoğun olduğu açıktır. Gerek kamu yayıncılığı alanında radyonun muhalefete kapatılan mikrofonları gerekse DP isteği ve desteği ile yayınlanmaya başlanan gazetelerin sayısının artması bunun göstergeleri arasında sayılabilir. Gazetelerin yanı sıra 1954-1961 yılları Türkiye'nin yayıncılık tarihinde DP'nin radyoyu fütursuzca kullandığı "partizan radyo" ya da "vatan cephesi" dönemi olarak anılmaktadır (Aksoy 1960; Kocabaşoğlu 1980, 345-353; Topuz 2003).

1960'ların ve 1970'lerin kitle iletişimi açısından önemi ise TRT'nin kurulması ve televizyon yayıncılığının başlaması ile personel, yönetim ve program yönünden yaşanan gelişmelerdir. Bu dönemde reklam sektörünün de gelişmeye başladığı görülmektedir (Kejanlıoğlu 2004, 182). Bununla birlikte 1961 Anayasası ile toplumsal örgütlenme ve ifade özgürlüğünün önünü açan maddeler ile basın çalışanlarının sendikalaşması ve editöryel bağımsızlığın artmıştır.

Kitle iletişimi, özellikle televizyon ve radyo Anayasanın 121. Maddesiyle hükme bağlanan ve 359 sayılı yasada yer alan "radyo ve televizyon idaresinin kültür ve

eğitime yardımcılık görevi” çerçevesinde bir eğitim aracı olarak kullanılmasına ilişkin yapılan çalışmalar, kitle iletişiminin gelişmekte olan ülke modeliyle uyumunu gösteren bir gelişme olarak değerlendirilebilir. 1972’de Anayasa’nın ilgili 121. Maddesi ile TRT’ye sağlanan özerklik kaldırılmış ve kùltür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde, haber programlarının seçilmesi ve sunulmasında uyulacak genel yayın esasları değiştirilmiştir. Bu değerliklik kamu yayıncılığı üzerinde hükümetin kontrolünün artmasının önünü açmıştır.

1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükçü ortamda Türkiye’de basının altın çağını yaşadığını söylemek mümkündür. Basın ve ifade özgürlüğü ile bu dönemde oluşan demokratik ortamda gazete ve dergilerin sayısı artmış, mesleki örgütlenme ve sendikal haklar ile basın çalışanları siyasi iktidardan bağımsız mesleklerini yapma olanağına kavuşmuşlardır. Ancak, bu hak ve özgürlükler 1971 Askeri Muhtırası ile budanmış, 12 Eylül Darbesiyle yok olma noktasına gelmiştir.

1980 öncesi dönemde Türkiye’nin kitle iletişim sisteminin gelişmekte olan ülke modeliyle uyumlu olduğu söylenebilir. Gerek kamu yayıncılığı alanındaki düzenlemelerin gerekse diğer yasal düzenlemelerin ve basın özgürlüğüne yapılan müdahalelerin, ortak ulusal kimlik oluşturma, birlik ve bütünlüğü sağlama yönünde meşrulaştırılması gelişmekte olan ülke sistemlerinin ortak özellikleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, kitle iletişimi diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi modernleşmenin bir aracı olarak görülmüştür.

1980 Sonrası Türkiye’nin Medya Sistemi

Gelişmekte olan ülkelerin medya sistemlerinin siyasal ve toplumsal alanla olan bağlantıları çerçevesinde ele alan teorik yaklaşımlar 1980’lerden sonra teknolojik yenilikler ve neo-liberal ekonomi politikalarının etkisiyle eleştirilmeye başlanmış ve gelişmekte olan ülkelerdeki medya sistemlerinin açıklanmasında yeni yorumlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülke sistemleri modelinin 1980’lerin ilk yarısına kadar Türkiye’nin kitle iletişim sistemini açıklayabilecek bir teorik

çerçeve sunduğunu söylemek mümkündür.

1980’li yıllarda ekonomik ve politik alandaki değişim medya alanını da önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu dönem itibarıyla medya, ekonomik bir sektör olarak yeniden yapılanmıştır ve bu yapılanma süreciyle birlikte dönemin toplumsal yapısının yeniden örgütlenmesinde etkili rol oynayan yeni aktörler medya alanının oyuncuları olmuştur. 1980 öncesi dönemde siyasal ve toplumsal alanda meydana gelen gelişmeler basın sisteminde belirleyici olurken, 1980 sonrası dönemde önceliği ekonomik öğeler almış ve basının içeriği ve toplumsal rolü üzerinde ekonomik bağımlılıklar asıl belirleyici haline gelmiştir (Koloğlu 1994, 86)

24 Ocak Kararları ile başlayan neo-liberal ekonomik yapılanma ve ekonominin dışa açılması sürecinde gazete kâğıdına yapılan sübvansiyonun kaldırılması ve bu dönemde gazete kâğıdı fiyatlarının yüzde 300’lere varan fiyat artışı basını sıkıntı içine düşürmüştür. Bu durum, basının hükümetin mali denetim çabalarını bir parçası olurken diğer yandan teknolojinin hızla gelişmesi gazete yayımcılığını büyük sermaye gereksinimlerine bağımlı kılmıştır. Bu süreçte, Dinç Bilgin gibi geleneksel medya sahipleri basın dışı alandaki yatırımlarını geliştirerek sektörde kalabilirlerken, medya dışındaki sermaye sahipleri de medya yatırımlarını geliştirmişlerdir. Bu dönemde medya alanında ihtiyaç duyulan kredi ve desteklerin siyasi iktidarlara kurulan yüz yüze ilişkiler yoluyla sağlandığı görülmektedir.

Hallin ve Mancini’nin medya sistemleri ayrıştırması çerçevesinde Türkiye’nin 1980-2000 arası döneminin *kutuplaşmış çoğulcu modelin* temel bileşenlerinin özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Kutuplaşmış Çoğulcu Sistemde, klientelistik ilişkilerin belirleyiciliği Türkiye’nin medya sistemi açısından da geçerlidir. 1990’lar boyunca Türkiye’de koalisyon hükümetleriyle yönetilmiştir. Bu dönemde, medya sektöründe yeni düzenin yerleştiği söylenebilir. Birbirlerinden farklı ideolojik söylemleri temsil etmeseler de, medya patronları kendi çıkarları

doğrultusunda siyasi partilere destek vermişlerdir. 1990'lar boyunca koalisyon hükümetlerinin medyanın desteğine olan ihtiyaçları ve bu destek talebinin karşılığında medya sahiplerinin kayırmacılık talepleri ile medyada klientelistik ilişkiler öne çıkmıştır. 1996'da Refah Partisi'nin seçimlerden birinci parti olarak çıkmasının ardından siyasal İslam ve Türk Silahlı kuvvetleri arasında bir kutuplaşma yaşanmıştır. Bu kutuplaşmada medyanın askerin yanında yer aldığı görülmektedir. Bunda medya sahipleri ve yöneticilerinin temel kaygısının Türkiye'de yaşanacak rejim değişikliğinden çok, Refah Partisi'nin "milli görüş" anlayışı çerçevesinde, ekonomik yapılanmayı değiştirme potansiyeline yönelik geliştirdikleri tepkinin etkili olduğu söylenebilir. 1990'larda, gruplar arası rekabetin siyasal alana yansımaları "Bakanlar kurulunun belirlenmesinde söz sahibi oldukları" (Mutlu 2012), "hükümet kurup hükümet düşürdükleri" iddialarına (2012 Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu) kadar varmıştır.

Dönemsel olarak bakıldığında, gazete tirajlarının düşük izlenme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu da, *Kutuplaşmış Çoğulcu Sistemin* özelliklerinden birisidir. Bu dönemde medyada faaliyet gösteren holdingler siyasi iktidarlar karşısında ellerini güçlendirmek üzere birbiriyle kıyasıya rekabet haline girmişler ve bu nedenle basında promosyon savaşları yaşanmıştır.

Mesleki profesyonelleşme açısından bakıldığında ise, 1990'larda gazeteciliğin işletme ve üretim fonksiyonlarının şirket yönetimi ilkeleri etrafında bir araya geldiği görülmektedir. Profesyonellik, bu dönemde yalnızca bir mesleki ilke olarak değil bir piyasa değeri ve işletmeciliğin esası olarak görülmeye başlanmıştır. 1980'lerden sonra gazetecilik kamuoyunu bilgilendirme, yasama organını halk adına denetleme gibi profesyonel iddialarından uzaklaşarak, medya holdingleri arasındaki rekabeti hizmet ve kalite standartları ekseninde sürdürme amacına hizmet eder hale gelmiştir (Taş 2012, 272). Mesleki örgütlemenin yok olma

noktasına gelmesinde ise 1990'larda başlayan sendikasılaştırma hareketi önemli bir etkiye sahiptir. Gazete sahipleri ve gazetece yöneticileri sendikanın tasfiyesini, gazeteciliğin bireysel bir meslek olduğu, gazetelerin mali yapısının bozukluğu, sendikanın çağdaş bir yapıya sahip olmayışı, Türk sendika sisteminin zaafı gibi gerekçelere dayandırmışlardır (Adaklı 2006. 299). Sendikasılaştırılmalarıyla iş güvencelerini kaybeden gazeteciler özerkliklerini önemli oranda yitirmişler, kendilerini çalıştıkları medya kurumu ile özdeşleştirerek, kurumun çıkarlarını ve sektördeki karlılığından sorumlu hale getirilmişlerdir.

Özellikle neo-liberalizmin dünyada etkili olmaya başladığı yıllardan itibaren medya alanına büyük holdinglerin girişi ve siyasi iktidar ve medya arasındaki klientelistik ilişki biçiminin yaygınlaştığı ve medyanın araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Kutuplaşmış Çoğulcu Sistemin bir diğer özelliği ise sınırlı profesyonelleşmedir. Türkiye'de mesleki profesyonelleşmenin, bu sistemin diğer örneklerinde görülenden daha erken dönemde gelişmeye başladığını söylemek mümkündür. Bu dönemde, gazetecilik alanında sendikasılaştırmanın başarılı olması, diğer mesleki örgütlenme ve gazetecilik mesleğinin etik kodlarının geliştirilmesi ve uygulanmasını engellemiştir. Her ne kadar, 1990'larda medya kuruluşları kendi etik ilkelerini yayınlama yarışına girmiş olsalar da bu çaba piyasanın ve ticaretin çıkarlarının egemen olduğu medya dünyasında, kamusal bir meslek olan gazeteciliğin aldığı yarayı örtbas etme girişimi olarak değerlendirilebilir. Gazeteciler bu dönemde, kamunun değil çalıştıkları kurumun çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir.

2002 Sonrası Otoriterleşme Eğilimi

3 Kasım 2002 seçimleriyle iktidara gelen AKP 2007 yılına kadar olan dönemde, İslamcı kimlikleriyle aralarına koydukları mesafe konusunda kamuoyunu ikna etme çabası içinde olmuştur. AKP, gerek 2002 seçim kampanyası döneminde

gerekse iktidara geldiği ilk dönemde içinden çıktığı Milli Görüş geleneğinden farklı olduğu konusunda ulusal ve uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çalışmıştır. AKP, Milli Görüş geleneğinden farklılığını gösterebilmek için muhafazakâr demokrasi kavramına başvurmuştur. Muhafazakârlık, AKP için iki açıdan işlevseldir: Birincisi, muhafazakârlık ile İslami geçmişini sahiplenebilmiş ve İslami tabanını korumaya çalışmıştır İkincisi ise yeni muhafazakârlık ve neo-liberalizmin bir birleşimi olan yeni sağ ideolojinin neo-muhafazakâr ayağı ile bağlantı kurulmaktadır. Demokrasi ise, liberalizmin serbest piyasa, özel mülkiyet, temel hak ve özgürlükler gibi temel argümanlarının sahiplenildiğini ifade etmek için kullanılan anahtar kavram olmuştur. AKP'nin kendisine biçtiği muhafazakâr demokrat kimlik, İslami kökenlere sahip bir siyasal hareketin, kapitalizmin yeni aşaması olan neo-liberalizme uyum sağlama çabasıdır. Bu çaba doğrultusunda ilk dönemde, AB üyeliğine yaklaşımında gösterilen kararlılık ile liberal aydınların ve burjuvazinin desteğini alabilmiştir.

2007 seçimlerinde aldığı yüzde 46,7 oy oranıyla yeniden tek başına iktidar olan AKP, siyasal söyleminde İslamcı unsurlara ağırlık vermeye başlamıştır. Bir önceki dönemde kaçındığı türban sorunu gibi İslamcı siyasetin temel vurgularını öne çıkarmaya başlamıştır. Bununla birlikte, 2000 yılında Kemal Derviş döneminde yapılan ve ranta dayalı ekonominin sınırlandırılması ve kontrol altına alınması hedefiyle oluşturulan özerk kurumlara müdahale edilmeye başlanmış ve Özal döneminin rant ekonomisi yeniden diriltiştir. Bu çerçevede, AKP iktidarına yakın iş adamları ve şirketler kayırlımaya başlanmış, muhalif gruplar ise farklı yöntemlerle cezalandırılmıştır.

2007 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Genel Kurmay Başkanlığı'nın yayınladığı e-muhtıra, AKP'nin İslami kökenine tepkili kesimlerin düzenlediği cumhuriyet mitingleri ve AKP'nin kapatılmasına yönelik açılan dava

sonrasında, temel gündem maddesi “askeri vesayete karşı mücadele” olmuştur. 2008’de başlayan Ergenekon Davası, ardından gelen Balyoz ve Oda Tv davaları ile AKP iktidarına muhalif olan kesimler saf dışı bırakılmaya çalışılmıştır. 2007 sonrası, AKP’nin muhafazakâr demokrasiden uzaklaşarak otoriterliğe yöneldiği dönemdir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nin yıldönümünde yapılan 2010 Anayasa Referandumu her ne kadar askeri vesayetten kurtulma, 12 Eylül darbecilerini yargılama gibi unsurlarla donatılarak AKP’nin demokratikleşme söylemini beslese de yargı bağımsızlığını da etkileyen maddeleri de içermiştir. Bu açıdan 2010 yılı, AKP’nin muhafazakâr demokrat kimliğini bir tarafa bırakıp otoriter-İslamcı çizgiye geçtiği dönem olarak değerlendirilebilir. 2013 yılı Haziran ayında başlayan Gezi Direnişi ise AKP iktidarına yönelik toplumsal muhalefetin en güçlü ifadesi olmuştur. İkinci döneminden itibaren AKP’nin demokrat kimliğini besleyen Kürt Açılımı politikası da 2014 yılından itibaren rafa kaldırılmış ve otoriter-İslamcı çizgiye milliyetçilik de eklenmiştir. AKP’nin dozunu giderek arttırdığı otoriter siyasete rağmen, uyguladığı politikalara meşruiyet kazandırılmasında ise medya önemli bir rol üstlenmiştir.

2001 ekonomik krizi, medya sistemi açısından ‘iş-finans-medya’ üçgeninin artık işlemediğini göstermiş, medyada yeni bir yapılanma süreci başlamıştır. Krizin etkisiyle iflas eden bankalardan ve bu bankalara sahip bazı şirketlerle birlikte medya şirketlerinin de yönetimleri TMSF’ye devredilmiştir. Bu süreçte TMSF, medya sektörünün önemli oyuncularından biri haline gelmiştir. Bu şirketler hem TMSF yönetimi altındayken hem de satışları sürecinde siyasi iktidar ve siyasi iktidara yakın işadamları sektörün yeni oyuncuları olmuşlardır. Bunun yanı sıra bir taraftan muhalif yayın organları yapılan mali baskılar ile denetim altına alınırken diğer yandan gazeteci, yazar ve yöneticilere baskı uygulanmıştır. Bu

baskının sonucu olarak yönetici ve editöryel kadroda değişikliklere gidilirken, çok sayıda gazeteci işsiz kalmış, çalışanlar ise soru soramaz, haber yazamaz hale getirilmişler, gazetecilik ilkelerinden ödün vermek zorunda bırakılmışlardır.

Medya sisteminin yapısını belirleyen göstergelerden biri olan yasal düzenlemeler de otoriteryen yönelimin ipuçlarını barındırmaktadır. AKP iktidarı döneminde RTÜK Yasası yeniden ele alınmış fakat medya sahipliğini düzenleyici maddeler yerine ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı düzenlemeler ağırlıklı olmuştur. İnternet'e erişim için önemli kısıtlamalar getirilmiş, bu durum farklı uluslararası kuruluşlar tarafından eleştirilse de uygulamaya konmuştur.

Tutuklu gazeteciler, yayın yasakları, internete erişim engelleri bir taraftan medya mülkiyetinin yapılanması ve havuz medyasının oluşturulmasına ilişkin iddialar diğer yanda AKP iktidarının yönlendirmesi ve baskısı altındaki medyanın durumu seçim dönemlerinde hazırlanan AGİT raporlarında açıkça görülmektedir. AKP'nin otoriterleşmeye başladığı 2007 Milletvekilliği Genel Seçimleri sonrasında 2011 yılı seçimlerinden itibaren, medyanın seçim dönemlerinde iktidar tarafından baskı altına alınması ve yönlendirilmesi bu raporlara yansımıştır⁶.

2007 yılında yapılan Anayasa Değişikliği Referandumu ile Cumhurbaşkanının doğrudan halka tarafından seçildiği sisteme geçildikten sonraki ilk cumhurbaşkanı seçimlerinin yapıldığı 10 Ağustos 2014 Seçimlerine ilişkin AGİT Raporu'nda seçim kampanyasında Tayyip Erdoğan lehine yapılan ihlallere dikkat çekilmiştir. Örneğin, seçim kampanyasının yürütülmesinde idari kaynakların ve resmi konumların seçim kampanyası amacıyla kötüye kullanımını düzenleyen yasakların Yüksek Seçim Kurulu tarafından üç hafta ertelenmesiyle Başbakan Erdoğan lehine bir düzenleme olmuş ve seçim için yarışmakta olan tüm adaylara eşit olanakları yeterli düzeyde sağlamak konusunda yetersiz kalmıştır. Bunun yanı sıra kampanya dönemi boyunca Erdoğan'ın Başbakan sıfatıyla yürüttüğü

seçim propagandası süresince kamu kaynaklarının yoğun olarak kullanıldığına dikkat çekilmiştir (OSCE 2014).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde medyanın tutumu, Türkiye’de klientelistik ilişki ağının işleyişinin örneklerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Medya patronlarının büyük ve karlı devlet ihalelilerini alabilmek üzere Tayyip Erdoğan’ı yoğun olarak desteklediği görülmüştür. Bu durumun gazetecilik pratiklerine ve editöryel alana yansması otosansür olmuştur. Başbakanı muhalif yayın kuruluşlarının ise akreditasyonlar ile hükümet etkinliklerini takip etmeleri engellenmiştir.⁷ AGİT/DKİHB medya takibi sonuçları, izlemesi yapılan beş televizyon kanalından –devlet kanalı olan TRT 1 de dâhil olmak üzere- üç tanesinin seçim kampanyalarına yer verme oranında, haber bültenleri, güncel olaylara dair yayınlar ve tartışma programlarında Başbakan lehine, belirgin şekilde taraflı bir tavır sergilediğini ortaya koymuştur (OSCE 2014).⁸

AGİT Seçim Gözlem Heyeti’nin 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Raporu çok daha karamsar ifadelerle doludur. Raporda “medya özgürlüğünün ciddi endişe konusu” olduğu ifadesine yer verilmiş, “İktidar partisine eleştirel yaklaşan medya kuruluşları ve gazeteciler kampanya süresince baskı ile karşı karşıya kalmış ve sindirilmeye çalışılmıştır” denmiştir. (OSCE 2015a. 3). Ayrıca, daha önceki raporlarda belirtilmeyen RTÜK’e ilişkin değerlendirme de bir hayli olumsuz ifadelerle yer almıştır: RTÜK’ün görünürdeki parti yanlısı işlevi

⁶ 2011 yılı AGİT Seçim Gözlem Raporu’nda “Medya mülkiyeti, son derece gelişmiş elektronik ve basılı basın piyasasının önemli bir parçasını kontrolü altında tutan dört esas medya şirketine yoğunlaşmıştır. Ana akım medya kuruluşlarının yazı işleri politikalarının sahiplerinin işlerini ve siyasi çıkarlarını desteklerken, küçük ölçekli medya kuruluşlarının daha bağımsız ve çok yönlü gazeteciliğe açık olduğu yönünde genel bir kamuoyu algısı mevcuttur.” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca seçim süresince gelen itirazların RTÜK tarafından değerlendirildiğine ancak RTÜK’ün yaptığı denetleme ve inceleme sonuçlarını kamuoyuna açıklamaması, kurumun tarafsızlığına ve şeffaflığı açısından sorunlu bir durum olarak raporda yerini almıştır (OSCE 2011).

saydamlığı ve bağımsızlığı konusunda birtakım endişelere yol açmıştır”. (OSCE 2015a, 18).

Anayasaya göre partili olmama ve görevini tarafsız bir şekilde icra etme yükümlülüğü olmasına rağmen, Cumhurbaşkanı seçim propagandası boyunca aktif bir rol oynamıştır. Cumhurbaşkanı, Devlet Başkanı sıfatıyla, yerel devlet yetkilileriyle birlikte olağanüstü sayıda halk etkinliğine katılmıştır. Ancak bu etkinlikler iktidar partisi adına propaganda yapmak ve muhalefetteki kişileri eleştirmek için bir fırsat olarak kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı'nın kampanya faaliyetlerinin durdurulması ve devlet televizyonunda kapsamlı bir şekilde yer verilmesi de dâhil olmak üzere, idari kaynakların amacı dışında kullanımının önlenmesi için çok sayıda şikâyette bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı'nın kampanya faaliyetleri yasal mevzuatta yer alan kampanya kurallarına aykırı bir şekilde gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı, Devlet Başkanı sıfatıyla, kampanya süresi boyunca yerel kamu yetkilileriyle birlikte olağanüstü bir sayıda halk etkinliğine katılmış bu etkinlikleri hükümeti övmek, iktidar partisi adına kampanya yapmak

⁷ Bakanız Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin üye ülkelere yeni medya kavramı hakkında tavsiyesi CM/Rec(2011)7 <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835645&Site=CM&BackColorInternet=C3C-3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>.

⁸ TRT 1 Erdoğan'a %51 oranında yayın zamanı ayırırken, İhsanoğlu'na ve Demirtaş'a yazıldığı sırayla %32 oranında ve %18 oranında yayın zamanı ayırmıştır. Buna ek olarak, Erdoğan'a yer verilen yayınların hemen hemen hepsi olumlu bir tonda iken, İhsanoğlu'na yer verilen yayınlar %25 oranında olumsuz tonda olmuştur. TRT her bir aday için toplam 30'ar dakika süreyle serbest ücretsiz yayın yapmasını gerekli kılan yasal yükümlülüğe uygun hareket etmiştir. ATV Erdoğan'a %70 oranında yayın süresi ayırırken, İhsanoğlu'na %18 oranında, Demirtaş'a %11 oranında yayın süresi ayırmıştır. İhsanoğlu'na ayrılan yayınların %49'u olumsuz bir tona sahiptir. NTV, Erdoğan'a yayın süresinden %70 oranında pay vermiştir ve İhsanoğlu'na sadece %20, Demirtaş'a %10 oranında yayın süresi ayırmıştır, yayınlarında tüm adaylar pozitif/tarafsız bir tonda yer almıştır. CNN TÜRK'te, Erdoğan'a ayrılan yayın süresi %54 oranında iken, yayınlarının %28 oranındaki kısmını olumsuz bir tonda yaparak kritik bir yaklaşım sergilemiştir; İhsanoğlu'na %27, Demirtaş'a %20 oranında yayın süresine sahip olmuşlardır. Samanyolu TV Erdoğan aleyhinde, İhsanoğlu lehinde taraflı yayın yapmıştır, Başbakanı ayrılmış olan %62 oranındaki yayın süresinin %92 oranındaki bölümü olumsuz tonda olmuştur. İhsanoğlu ve Demirtaş yayın süresinin %28 ve %11 oranındaki kısımlarına sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra, takibi yapılan televizyon kanallarında Erdoğan neredeyse yedi saat süre ile bedelli reklamlarda görünürken, İhsanoğlu 36 dakika, Demirtaş 19 dakika reklam süresi satın almışlardır.

ve muhalefetteki kişileri eleştirmek için bir fırsat olarak kullanmıştır. (OSCE 2015a, 3-15)⁹.

OSCE Seçim Gözlem Heyeti'nin medya izleme sonuçları raporunda seçimlerle ilgili yapılan haberlerin parti yanlısı yayıncılık anlayışı doğrultusunda kutuplaştığını tespitine yer verilmiştir. Görsel medya seçim dönemini büyük ölçüde kampanya mitinglerinden canlı yayınlar aracılığıyla verilmişken, kampanyanın editoryal olarak haberleştirilmesi ise sınırlı olmuştur¹⁰ (OSCE 2015a, 18). AKP, izlemeye alınan tüm televizyon kanallarındaki ücretli siyasi parti reklamlarının toplamının yüzde 51'ini satın alarak ücretli reklama büyük yatırım yapmıştır. ATV'ye ücretli reklam veren tek siyasi parti AKP olmuştur; TRT1'deki toplam reklamların yüzde 91'i ise yine AKP'ye aittir. Bu durum, medya organlarının siyasi yandaşlığının en açık göstergelerinden birisi olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca, seçim döneminde tarafsız bir kurum olan YSK da seçim sürecinin adilliğine gölge düşüren uygulamalarda bulunmuştur¹¹

7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri süresince siyasi iktidarın lehine yaratılan seçim ortamına rağmen, AKP, tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamamıştır. 2002 yılından itibaren ilk kez koalisyon hükümetinin kurulmasını gerektirecek bir meclis aritmetiği ortaya çıkmış ancak koalisyon hükümeti kurulamamıştır. İki muhalefet partisi MHP ve HDP, 7 Haziran'dan 1 Kasım'a yaşanan süreçte seçmen desteklerinin önemli bir kısmını yitirmeleriyle sonuçlanmıştır. Bunun arkasında yatan temel nedenlerin MHP koalisyona girme

⁹ AGİT/DKİHB Sınırlı Seçim Gözlem Heyeti'ne, öğrencilere ve devlet memurlarına amirleri tarafından AKP'nin kampanya mitinglerine katılmaları için talimat verildiği iddiaları bildirilmiştir ve bu konuyla ilgili olarak 29 Mayıs'ta İstanbul Başsavcılığı'na şikayette bulunulmuştur. 30 Mayıs'ta İstanbul'un fethinin 562. yılını kutlamak için büyük bir etkinlik düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın (AKP Genel Başkanı olarak takdim edilmiştir) yaptığı konuşmalarda AKP hükümeti övülmüştür. Etkinlikten önce, YSK, kanuna aykırı bir şekilde, etkinliğin yasak olmadığına dair karar vermiştir. 19 Mayıs günü MHP YSK'ya başvuruda bulunarak Cumhurbaşkanı'nın bu etkinliğe ve kampanya sürecinin son 10 gününde yapılacak açık hava mitinglerine katılımının yasaklanmasını talep etmiştir. YSK bu talebi reddetmiştir.

konusunda gösterdiği direnç ile HDP'nin terör ve şiddet karşısında takındığı pasif tutum gösterilebilir. Ancak, seçimlerin yenilenmesinde AKP Parti'nin anayasayı değiştirebilmek için TBMM'de ihtiyaç duyduğu çoğunluğu sağlayabilmeyi hedeflediği de gözden kaçırılmamalıdır.

1 Kasım 2015 seçimlerinde Cumhurbaşkanı, 7 Haziran seçimlerine oranla AKP'yi doğrudan destekleme konusunda kendisini biraz daha geri planda tutmuştur. Ancak, seçim sürecinde şiddet olayları tırmanmış ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kampanya sürecini etkilemiştir. Ayrıca Ankara'da 10 Ekim'de meydana gelen terör saldırısı 100'den fazla can kaybına neden olurken beş yüz kişi yaralamıştır. Şiddetin tırmanması ve HDP'ye yapılan saldırıların yanı sıra CHP, MHP ve HDP'nin bazı üyeleri hakkında Cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere kamu yetkililerine hakareten soruşturmalar başlatılmıştır¹².

AGİT Seçim Gözlem Heyetleri'nin son beş seçim için yayınladığı gözlem raporları, yapılan seçimlerin sorunlu yanlarını göstermektedir. Bunun yanı sıra, farklı kurum ve kuruluşlar Türkiye'de demokrasinin tehlike altında olduğuna işaret eden görüşlerini dile getirmektedirler. Örneğin, The Economist dergisinin 2007 yılı Demokrasi Endeksi'nde Türkiye 165 ülke arasında 88. sıradayken 2014 yılında yine 165 ülke arasından 98. sıraya gerilemiştir. *The Economist*'in

¹⁰ Rapora göre, TRT1, haber programlarında büyük ölçüde tüm yayın süresinin yüzde 46'sından faydalanan iktidar partisi yanlısı taraflı bir habercilik yapmıştır. Editöryal programlarında ve kampanya faaliyetleri ile ilgili canlı yayınlarında NTV ve ATV AKP'ye sırasıyla yüzde 32 ve yüzde 34 oranında yer vermiştir. CNN Türk ise CHP ve HDP'ye yüzde 30 ve yüzde 27 oranında daha fazla yer verirken MHP ve AKP'ye sırasıyla yüzde 18 ve yüzde 12 yer vermiştir. Samanyolu TV adaylarla ilgili sınırlı haber yapmakla birlikte oldukça dengeli bir şekilde yer vermiştir. Ancak iktidar partisi ile ilgili yapılan haberlerin tonu genellikle olumsuz olmuştur.

¹¹ YSK'ya, muhalefet partileri, milletvekilleri ve bir vatandaş tarafından Cumhurbaşkanı'nın iktidar partisi lehine ve muhalefet partileri aleyhine yaygın bir şekilde kampanya yürüterek Anayasa'ya göre tarafsızlık yükümlülüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle ve medyanın da bu etkinliklere kapsamlı bir şekilde yer vererek eşit fırsatlarla ilgili yayıncılık düzenlemelerini ihlal ettikleri gerekçesiyle 13 şikayet dilekçesi verilmiştir.64 YSK, Cumhurbaşkanı'na yaptırım uygulama yetkisine sahip olmadığı ve yasal düzenlemelerin Cumhurbaşkanı tarafından yürütülen faaliyetlere medyada yer verilmesini izleme olanağı sunmadığı gerekçesiyle bu türden bütün şikayetleri reddetmiştir.

bu sıralamasıyla Türkiye *hybrid rejimler* arasında yer almaktadır¹³. Freedom House'un Basın Özgürlüğü Endeksi'nde 2005 yılında *kısmen özgür* ülkeler arasında yer alan Türkiye, 2010 yılı Basın Özgürlüğü Endeksi'nde 196 ülke arasında, 106. sıradayken 2013 Basın Özgürlüğü Endeksi'nde 142. sıraya gerilemiştir. Freedom House raporlarında Türkiye basın özgürlüğü alanında 2012 yılından itibaren “*özgür olmayan*” ülkeler arasında yer almıştır¹⁴.

Freedom House 2014 Raporu'nda hükümetin Gezi Protestolarına sert müdahalesine, hükümet yanlısı olamayan özel şirketlere yönelik artan politik baskıya yer verilmiştir. Tayyip Erdoğan'ın ilk dönemindeki yapılan reformlarla çokça övülmesine rağmen gelinen noktada demokrasinin anahtar kurumlarına yönelik tavrı eleştirilmektedir¹⁵ (Freedom House 2014a, 14-22). Raporla ayrıca Türkiye'nin modern otoriteriyenizm örneği olarak değerlendirilebileceğine görüşlere yer verilmiştir.

Freedom House 2014 yılında Türkiye için ayrı olarak hazırlanan ve medya iktidar ilişkilerine odaklanan “Democracy in Crisis: Corruption, Media, and Power in Turkey” başlıklı bir rapor daha yayınlamıştır. Rapor, Türkiye'de demokrasinin krizde olduğu cümlesiyle başlamakta ve son yedi yıldır siyasi iktidarın medya üzerindeki baskısını giderek arttırdığı belirtilmektedir. Raporun en çarpıcı cümlesi ise Türkiye'deki krizin büyüklüğüne ve sistematik olarak yapıldığına ilişkin saptamadır. Raporla, Türkiye bir diktatörlük olarak değerlendirilmemekte ancak gelinen noktada siyasi iktidarın otoriteriyen dozunun arttığı belirtilmektedir (Freedom House 2014b, 3-4).

¹² 15 Eylül'de Doğan Medya Grubu, 1 Eylül'de Koza-İpek Medya Grubu, 15 Ekim tarihinde Samanyolu Haber ve Mehtap TV. Ankara Sulh Ceza Hâkimlerinden biri, 26 Ekim'de Koza-İpek Medya Grubunun yönetimine kayyum atanmasına karar vermiştir. 27 Ekim tarihinde görevliler ve polisler Koza-İpek Medya Grubu binasına zorla girmişlerdir. Bağımsız İletişim Ağı Bianet'e göre Temmuz ve Eylül 2015 tarihleri arasında, içlerinde 37 gazetecinin de bulunduğu 61 kişi hakkında Cumhurbaşkanı'na hakareten ya soruşturma açılmış, ya bu kişiler yargılanmış ya da mahkûm edilmiştir.

¹³ http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf

Sınır Tanımayan Muhabirler (RSF) tarafından hazırlanan Basın Özgürlüğü Endeksi'nde 2013 yılında 179 ülke içinde Türkiye 154. sırada yer almaktadır. Bu sıralamayla, Namibya, Gana, Tayvan, Moldova, Senegal, Sırbistan, Tanzanya, Kenya, Ermenistan, Kuveyt, Doğu Timor, Moğolistan, Lübnan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kamerun, Güney Sudan, Libya, Ürdün, Fas, Bangladeş, Irak gibi ülkeler basın özgürlüğü açısından Türkiye'den ileridedir¹⁶. Aynı örgütün 2005 raporuna göre Türkiye 98. sıradadır¹⁷.

Dünya Adalet Projesi'nin (World Justice Project) 2015 yılı Hukukun Üstünlüğü Endeksi'nde ise Türkiye 102 ülke arasından 80. Sırada yer almaktadır. Rapora göre, hükümetin denetlenebilirliği konusunda Türkiye 95. sırada, şeffaf yönetim konusunda 82. sırada, temel insan haklarının korunması konusunda da 96. sırada yer almaktadır¹⁸.

Türkiye'nin gerek basın özgürlüğü gerekse diğer endekslerde giderek sıralamasının düştüğü görülmektedir. Bu endeksleri yapan kurumların yöntemleri ve finansmanı konusunda çeşitli eleştiriler olmakla birlikte, Türkiye'nin yönetim biçimi hakkında fikir vermektedir.

AKP iktidarının yargı üzerindeki kontrolü, medyaya yaklaşımı, yasama faaliyetlerinde muhalefeti geri plana iten tutumu otoriteryen sistemlerin özellikleriyle örtüşmektedir. 2014 yılında AKP iktidarının yargıyı kontrol altına almak için yaptığı sistematik kontrol çabalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çabalardan birisi, 15 Şubat 2014'te 6524 sayılı yasa ile Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) yapısının değiştirilmesi ve HSYK'nın başkanı olan ve HSYK'yı temsil ile yetkili Adalet Bakanı'nın konumunun güçlendirilmesidir. Anayasa Mahkemesi, Adalet Bakanı'nın HSYK üzerindeki güçlü yetkilerini iptal

¹⁴ <https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP%202011%20Final%20Full%20Report.pdf>

¹⁵ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2014/essay-democratic-leadership-gap>

etmiş, ancak değişikliğin diğer maddelerine yönelik itirazları kabul etmemiştir. 17 -25 Aralık Yolsuzluk Operasyonlarının ardından hükümetin torba kanunlarla çok sayıda kanunda yapılan değişiklikler hukuki düzenin AKP'nin lider kadrosunun siyasi tercihleri yönünde şekillendirme hedefine yönelik çabalar olarak değerlendirilebilir. Hükümet, bu yolla siyasi eğilimini idari düzene ve yargıya hakim kılmaya çalışmaktadır. Tayyip Erdoğan ve AKP iktidarı sıklıkla Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını eleştirmekte ve Mahkeme'nin yapısının değiştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Gerek medya ve internet alanındaki hukuki düzenlemeler gerekse Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişiklikler siyasi iktidarın giderek otoriterleştiğini göstermektedir. Özbudun'a göre (2015, 53), Türkiye gerek ifade ve medya özgürlüğü gerekse yapılan yasal düzenlemeler ile 'rekabetçi otoriter rejim'lerin tipik örnekleri arasında yer almaktadır.

Sonuç

Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin medya sisteminin farklı dönemlerde farklı özellikler taşıdığı, bir önceki dönemin olumlu ya da olumsuz uygulamalarının kendisinden sonraki dönemleri etkilediği görülmektedir. Dönemsel karşılaştırmalı analiz ile bu farklılıklar ve sonraki dönemlere olan etkilerinin ve AKP iktidarı dönemine gelindiğinde öne çıkan otoriter uygulamaların tarihsel birikimini göstermektedir.

Medyada TMSF'nin rolü ve el değiştirmeler, Türkiye'deki klientelistik ilişki biçiminin en açık göstergesidir. Yandaş şirketlerin elinde olmayan ancak, bir ölçüde "tarafsız" olduklarını iddia edilen Doğan, Doğuş ve Ciner Grupları bünyesindeki

¹⁶ <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2013>

¹⁷ <https://rsf.org/en/worldwide-press-freedom-index-2005>

¹⁸ http://worldjusticeproject.org/sites/default/files/roli_2015_0.pdf

medya organları da baskı altına alınmışlardır. Bu kurumlar doğrudan iktidarın borazanlığını yapmasalar da iktidarı eleştiremez hale gelmişler, siyasi iktidarın icraatlarını gerçekleştirebilmesinde sessiz kalarak üzerlerine düşen görevleri yerine getirmişlerdir. Bunun temel nedeni, medya gruplarından devletle olan ilişkileridir. Bu durumda, ‘yandaş medya’ ya da ‘havuz medyası’ yakıştırmalarının, sadece Çalık, Albayrak, Feza Grubu ya da Samanyolu Grupları için değil, eski anaakım medyanın tamamı için geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim medya alanında faaliyet gösteren şirketlerin kimisi doğrudan iktidarın parçası iken kimisi iktidara destek veren Gülen Cemaati’ne bağlı kuruluşlardan kimisi mali şantaj ve tehditlerle, kimisi iktidarla olan ekonomik çıkar ilişkileri nedeniyle hükümetin kontrolü altındadır. AKP’nin etki alanı dışında kalan çok az sayıda gazete kaldığı görülmektedir. Cumhuriyet, Sözcü, Aydınlık, Evrensel, Yurt, Ortadoğu, Yeni Çağ, Birgün ve Özgür Gündem gazeteleri muhalif basın olarak yayınlarını sürdürmektedir. AKP’nin etki alanı dışında kalan gazetelerin toplam tirajları, gazetelerin tamamının günlük satışlarının yüzde 10’unu geçememektedir.

Siyasi iktidarın medya üzerindeki kontrolü sadece sahiplik yapısını dönüştürmekle kalmamıştır. Aynı zamanda getirilen yayın yasakları, tutuklamalar ve işten çıkarmalarla basın üzerinde de büyük bir baskı yaratmıştır. 1990’lardaki sendikasıızlaştırmalar ile örgütsüz ve güvencesiz kalan muhabirler ise otosansür uygulamakta, haberlerini ‘haber’ gibi yamamakta, sadece olanı biteni aktarmaktadırlar. Mavioğlu’nun değimi ile (2012, 110) muhabirler, gazete ve televizyonun ‘er’leri iken, editörler ‘haber’in kıvamını tutturmakla görevli ‘onbaşı’lar olarak görev yapmaktadır.

Türkiye’de 2007 sonrası dönem medya sistemi açısından değerlendirildiğinde 1990’lardaki yapısından farklılaştığı görülmektedir. 2007’ye gelinceye kadar, Türkiye’deki siyasal sistem, ‘seçimsel demokrasi’ler olarak adlandırılan sistemlerin özelliklerini taşımaktadır. Ancak 2007’den sonra, Türkiye’nin

siyasal sistemi giderek “*seçimsel otoriteryen sistem’e* evrilmeye başlamıştır. Bu dönüşümün ardında *Seçimsel demokrasiler*’de seçimlerin demokratik yönetimin aracı oldukları kadar otoriter kontrolün de aracı olmaları yatmaktadır. AKP iktidarı seçimsel demokrasinin bu özelliğini ‘ustalık döneminde’ otoriteryen yönetim biçimine dönüştürmeye başlamıştır. Seçimsel otoriteryen rejimlerde görüldüğü gibi, AKP’nin, demokratik pratiklerin açıkça engellemesi ya da baskı altına almamakta, bunun yerine periyodik yapılan seçimlerle, dışarıdaki aktörler kadar içeridekileri de memnun edecek demokratik meşruiyet görüntüsü vermeye çalışmaktadır. Ancak yapılan seçimler mevcut iktidarını pekiştirmeye dönük işlev görmektedir. AKP’nin demokrasiye dönük tutumu AGİT’in ve uluslararası kuruluşların raporlarına da yansımıştır.

Medya sistemi, seçimsel otoriteryen rejimlerin temel özellikleri paralelinde liberal modelin tam tersi yönde, mücadeleciliğin yerine işbirliğinin, otonomi yerine karşılıklı olarak avantaj sağlamanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dinamikler çerçevesinde siyasi iktidar doğrudan ya da dolaylı olarak medya şirketlerini denetim altına almıştır.

Gazetelerin işlevlerini, pazar mekanizmasının yaygınlaştığı 90’larda olduğu gibi sürdürdükleri görülmektedir. Belirli iktisadi, politik ve ideolojik çıkarlar çerçevesinde oluşturulan yayın politikaları arasında objektif yayıncılığa rastlamak, medya şirketlerinin ekonomik hedefleri doğrultusundaki yayınları paralelinde tarafsızlığı aramak ve bu şartlar altında gazetecilerin bağımsız profesyoneller olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir.

AKP İktidarı döneminde, medya kontrolünde yaşanan en önemli farklılık ise 1990’larda medya kuruluşlarının yayın politikalarındaki temel hareket noktaları ekonomik çıkarları çerçevesinde belirlenirken, AKP döneminde buna bir ideolojik desteğin eklenmiş olması, medya kuruluşları arasında yoğun bir ideolojik kutuplaşmanın ortaya çıkmasıdır. Klientelistik sistem ve bu sistemdeki

klientelistik çıkarlar doğrultusunda biçimlenen medya iktidar ilişkisi, siyasi bağlantıları olan zenginlerin sahipliğinde ve bu çerçevede politik çıkarlarla ekonomik çıkarların ortaklığına dayanmaktadır.

Kaynakça

- Adaklı, G. 2006. *Türkiye’de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Ağababa, V., vd. 2014. *Kalemi Kırılan Gazeteciler*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Alemdar, K. 1999. *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, Afa Yayıncılık ve Tüses Vakfı.
- Altun, A. 1995. *Türkiye’de gazeteciler ve gazetecilik*, çağdaş gazeteciler Derneği Yayınları.
- Altschull, H. J. 1984. *Agents of Power: The Role of the News Media in Human Affairs*. New York: Longman.
- Avrupa Parlamentosu. 2011. “Türkiye’nin 2010 Yılı İlerleme Raporu Hakkında İlke Kararı”, 09.03.2011, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0090+0+DOC+XML+V0//EN> (Erişim tarihi: 15.08.2012).
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. 2011. “Türkiye’nin 2010 Yılı İlerleme Raporu Hakkında 09 Mart 2011 Tarihli Avrupa Parlamentosu İlke Kararı”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/9_mart_2011_tarihli_avrupa_parlamentosu_ilke_karari.pdf. (Erişim tarihi:15.08.2012).z
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. 2010. “Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu”, http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf (Erişim tarihi: 15.08.2012)
- Boratav, K. 1991. *Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, K. 2000. “İktisat Tarihi: 1981-1994”, *Türkiye Tarihi, Cilt 5, Bugünkü Türkiye: 1980-1995*, der. Tanör; Boratav; Akşin, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Boratav K. 2015. The Turkish Bourgeoisie under Neoliberalism, *Research and Policy on Turkey*, 1:1, 1-10.
- Epstein, K. ve O’Halloran. 2006. Democratic Transitions, *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, July 2006, Pp. 551–569

- Freedom House. 2014. *Democracy in Crisis: Corruption, Media and Power in Turkey*, A Freedom House Special Report.
- Gleason, T. W. 1998. "Saving Journalism from Itself (and from us): The Hutchins Commission was Right Then, So What About Now?" *Communication Law&Policy* 3: 409–418.
- Güneş-Ayata, A. 1994. *Democracy, Clientelism, and Civil Society*. Lynne Reinner Publication, London.
- Hallin, D.C. ve Paolo M. 2004. *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hallin, D.C. ve Paolo M. 2008. "Press Theories." *The Encyclopedia of Political Communication Vol. I*. der. Lynda Lee Kaid ve Christina Holtz–Bacha. Londra: Sage. 647–651.
- Hacten, W.A. 1983. *The World News Prism: Changing Media, Clashing Ideologies*, Iowa State University Press.
- Hammarberg, T. 2011. "Türkiye'de İfade Özgürlüğü ve Medya Özgürlüğü", Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammerberg'in 27-29 Nisan 2011 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaretini müteakiben hazırladığı rapor, http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf (Erişim tarihi: 15.08.2012).
- Jakubowicz, K. 2007. *Rude awakening: social and media change in Central and Eastern Europe*, Cresskill, N.J.: Hampton Press.
- Levitsky, S ve Lucan A. Way. 2002. The Rise Of Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 2 April, pp.51-65.
- Lowenstein, Rve John Merrill. 1971. *Media, Messages and Men*. Michigan: D. McKay Co.
- Kaya, A. R. 1985. *Kitle İletişim Sistemleri*. 1. Basım. Ankara: Teori Yayınları.
- Kaya, A. R. 1999. "Medya, Toplum ve Siyaset", *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*. Der. Korkmaz Alemdar, Afa Yayıncılık ve Tüses Vakfı.
- Kaya A.R. ve Barış. Çakmur. 2010. "Politics and the Mass Media in Turkey", *Turkish Studies* Vol 11, Issue 4. pp.521-537.
- Kuyucu, M. 2012. *Türkiye'de Medya Ekonomisi*, Esen Kitap, İstanbul.

- Mavioğlu, E. 2012. *Cenderedeki Medya Tenceredeki Gazeteci*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- McQuail, D. 1983. *Mass Communication Theory An Introduction*, Londra: Sage.
- McQuail, D. 1992. *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*. Londra: Sage.
- Merrill, J. C. 1974. *The Imperative of Freedom: A Philosophy of Journalistic Autonomy*. NY: Hastings House.
- Merrill, J. C. ve S. Jack Odell. 1983. *Philosophy and Journalism*. New York: Longman.
- Merrill, J. ve John Nerone. 2008. "The Four Theories of the Press: Four and a Half Decades Later." der. Howard Tumber. *Journalism: Critical Concepts in Media and Cultural Studies* Vol II. Londra&New York: Routledge. 9–13.
- Nerone, J. der. 1995. *Last Rights: Revisiting Four Theories of the Press*. Urbana: University of Illinois Press.
- Lowenstein, R. ve J. Merrill. 1971. *Media, Messages and Men*. Michigan: D. McKay Co.
- OSCE. 2011. 12 Haziran 2011 Milletvekiliği Genel Seçimleri, OSCE/ODIHR Seçim Gözlem Misyonu Raporu.
- OSCE. 2014. 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi AGİT DKİHB Sınırlı Seçim Gözlem Heyeti Sonuç Raporu.
- Özbudun, E. 1964. "M. Duverger'nin "Siyasal Partiler"i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler", *AÜHF Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, s. 23-51.
- Özbudun, E. 1996. "The Post 1980 Legal Framework for Interest Group Associations", *Strong State and Economic Interest Groups: The Post 1980's Turkish Experience*, New York: Walter de Gruyter
- Özbudun, E. 2015. "Turkeys Judiciary and the Drift Toward Competitive Authoritarianism" *The International Spectator*;50:2, pp.42-55.
- Özbudun, E. 2016. "Problems of Rule of Law and Horizontal Accountability in Turkey", *Democratic Consolidation in Turkey: Micro and Macro Challenges*, Ed. Cengiz Erise ve Paul Kubicek, Routledge, NewYork.
- Özkazanç, A. 1997. "Refah Devletinden Yeni Sağa Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler", *Mürekkap*, no:7.

- Özkazanç, A. 1998. "Türkiye'de Siyasi İktidar Tarzının Dönüşümü", *Mürekkep*, No:10-11
- Picard, R. C. 1985. *The Press and the Decline of Democracy: The Democratic Socialist Response to Public Policy*. Westport: Greenwood.
- Pickard, V. 2010. "Whether the Giants Should Be Slain or Persuaded to Be Good': Revisiting the Hutchins Commission and the Role of Media in a Democratic Society." *Critical Studies in Media Communication* 27(4): 391-411.
- Roudakova, N. 2008. "Media_political clientelism: lessons from anthropology", *Media Culture Society*, Vol. 30(1): 41-59.
- Servaes J. 1986. Development Theory and Communication Policy: Power to the People, *European Journal of Communication*, Vol 1(2), June. pp.203-229.
- Schedler, A. 2006. "Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Elections", *The Logic of Electoral Authoritarianism*, Lynne Rienner Publishers.
- Schedler, A. 2015. Electoral Authoritarianism, Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource. 1-16.
- Siebert, Fred S., Theodore Peterson ve Wilbur Schramm (1956/1963). *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Urbana ve Chicago: University of Illinois Press.
- Sönmez, M. 2003, *Filler ve Çimenler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sözeri, C. ve Z. Güney. 2011. "Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politikası: Sektör Analizi, TESEV Yayınları, Haziran.
- Sözeri, C. ve D. Kurban. 2011. *Türkiye'de Medya: Mevzuat, Politikalar ve Aktörler*, TESEV Yayınları.
- Sözeri, C. ve D. Kurban. 2012. *İktidarın Çarkında Medya*, TESEV Yayınları.
- Sözeri, C. ve D. Kurban. 2013. *Türkiye'de Özgür ve Bağımsız Bir Basın için Siyasa Önerileri*, TESEV Yayınları.
- Sözeri, C. 2015. *Türkiye'de Azalan Basın Özgürlüğü*, İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Sümer, Ç. ve Fatih Yaşlı. 2010. *Hegemonyadan Diktöteryaya AKP ve Liberal - Muhafazakar İttifak*, Tan Yayınları, Ankara.

- Sparks, C.. 1995. "The Media as a Power for Democracy." *Javnost: The Public* 2(1): 45–61.
- Sparks, C. 1998. *Comunism, Capitalism and the Mass Media*, London:Sage
- Tamer, A. 2010. Basın Üzerine Niceliksel Bir Çözümleme, *Cumhuriyet Döneminde İletişim Kurumlar Politikalar*, içinde. Pp.362-378, Der: Nazife Güngör, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Topuz, H. 2003. *II. Mahmuttan Holdinlere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi.
- Tunçay, M. 1987. "Tek Parti Döneminde Basın", *Tarih ve Toplum*, Sayı. 37, Ocak.
- Zakaria, F. 1997. The Rise of Illiberal Democracy, *Foreign Affairs* Volume 76, No 6., pp.22-43

Turkey's Media System and Structural Foundations of Autorization Trend

Abstract

The authoritarian structure that has become evident in Turkey's media system over the last decade should be regarded as part of this system within the general structure of the political and social system. For this evaluation, it is necessary to focus on the political, social and economic developments that are effective in shaping the press system with this review, by examining the historical development of the press, by moving beyond the tradition of the Four Theories that are the basis for the study of the media system. The approach that Hallin and Mancini use to differentiate media systems for such an analysis of understanding and comprehension of the political system presents the appropriate framework. The pluralistic model polarized from Hallin and Mancini's media system models can not sufficiently explain the trend of authoritarianism in the last ten years, with Turkey being significantly compatible with the media system of the period 1980-2002. This article will also examine other normative approaches, such as developing country systems, contemporary authoritarian systems, which may explain the general features of Turkey's media system. In this way, the structural characteristics of the media system

towards authoritarian model will be tried to be understood.

Keywords

Media system, authoritarianism, clientism, instrumentalization